

ВІСНИК

ЛУГАНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

№ 2 (213) СІЧЕНЬ

—
2011

СОЦІОЛОГІЯ СУСПІЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

УДК 316.334.3: 323.28

Рознатовський І. В.

ОСОБИСТІТЬ ТЕРОРИСТА: МОТИВИ ДО ДІЇ, ПСИХОЛОГІЧНІ ТА СОЦІАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ

Гострота проблеми активізації діяльності терористів у глобальному масштабі в даний період часу виводить на лідируючі позиції питання в сфері соціальної безпеки, які пов'язано з протидією терору. Терористичні організації все більше набувають форму мережевих структур. У зв'язку з цим для них характерний такий парадокс: існує велика інфраструктура, що підтримує функціонування терористичних організацій, і порівняно невелика кількість саме виконавців терористичних актів. Вивчення особистості виконавця є однією з ключових проблем соціології в даній сфері.

У запропонованій статті ми проаналізуємо деякі з психологічних аспектів мотивації до дії терориста, проведемо соціологічну інтерпретацію цих аспектів, що, на наш погляд, допоможе визначити ряд особистісних типів у середовищі терористів. Запропонована типологія, на наш погляд, зможе сприяти виробленню єдиних підходів у сфері антитерористичної діяльності. В. Л. Васильєв у статті «Психологія тероризму» зауважив: „Головна риса нового терору – пріоритет волі до насильства. Обґрунтування, яким би правдоподібним воно не було, виявляється вторинним”[1]. Треба зауважити, що ряд дослідників тероризму помітили, що терор кінця ХХ – початку ХХІ століть докорінно відрізняється від так званого «класичного» терору, коли терористична організація завдяки своїм атакам намагається дестабілізувати обстановку в країні, натиснути на владу у своїх інтересах. Прикладом класичного терору можуть слугувати «народовольці» в Росії. Отже, саме ця психологічна риса, першість потягу до насильства, на нашу думку, і ставить будь-якого терориста в ряди злочинців, які скоюють особливо тяжкий злочин.

Леонід Ашкіназі у статті «Психологія терору» виділяє мотиви скоєння терористичного акту, а саме:

- **Жага наживи, або меркантильні інтереси.** Особливо останнім часом даний фактор, що штовхає індивідів на злочинну стезю, чітко простежується, коли ми чуємо про знищення чергових найманців в бандформуваннях на Кавказі. У своїй книзі «Моя війна. Чеченський щоденник окопного генерала» Геннадій Трошев пише: „Станом на 1 березня 1995 загальна чисельність особового складу незаконних

збройних формувань, без урахування потенційних резервів у гірських районах, сягала більше дев'яти тисяч осіб, з яких понад три з половиною тисячі – найманці і добровольці з близького і далекого зарубіжжя” [2]. Тут слід згадати і про Карлоса Шакала (Ілліч Рамірес Санчес), одну з яскравих особистостей світу тероризму. Будучи запеклим прихильником комуністичних ідей та всесвітньої пролетарської революції, він, тим не менше, не втрачав можливості заробити. За організацію і успішне проведення терористичного акту в ізраїльському аеропорту Лод в 1972 році Ілліч Рамірес Санчес отримав 1 мільйон фунтів стерлінгів, а за заручників, захоплених на конференції ОПЕК у Відні в 1975 році, він отримав 50 мільйонів доларів [3].

- **Дотримання будь-якої ідеології.** Даний мотив особливо небезпечний тому, що конфлікти, які ґрунтуються на ідеології чи релігійних переконаннях, найбільш жорстокі і мало піддаються регулюванню. Леонід Ашкіназі зауважив: „Терор стає для людини не просто засобом реалізації ідеї, а «завданням», «дорученням», «місією» з боку даної спільноти” [4]. За підсумками нещодавно проведеного у ФРН соціологічного дослідження, як повідомляє газета «Welt», було встановлено залежність між радикальним ісламом і схильністю до насильства. Тут наводяться дані опитування: „...2007 und 2008 befragten die Wissenschaftler um Pfeiffer rund 45.000 Schüler...Die höchste Gewalttäter-Quote gibt es demnach unter „sehr religiösen“ muslimischen Jugendlichen mit 23,5 Prozent, die niedrigste dagegen bei den „etwas religiösen“ mit 19,6 Prozent.” [5]. „... У період з 2007 по 2008 рік були опитані 45 000 учнів ... Велика частина правопорушень із застосуванням насильства (23,5 відсотка) припадає на «дуже релігійних» молодих людей мусульманського віросповідання, меншість (19,6 відсотка) – на тих, хто «трохи релігійний». На думку дослідників негативно впливають на молодь імами.

- **Бажання переробити, «вдосконалити» світ навколо.** Як приклад можна привести організацію «Чорні пантери» у США під керівництвом Хьюї Персі Ньютона, який порівнював становище афроамериканців у США зі становищем пролетаріату, „якому немає чого втрачати, крім своїх кайданів”. Хьюї Персі Ньютон сподівався на те, що ланцюг антиімперіалістичних революцій у країнах «третього світу» призведе до глобальних змін в тому числі і в США.

- **Бажання мати владу над людьми.**

- **Терор, як нова й цікава сфера діяльності.** Подібний вид терору, як правило, поширений серед забезпеченої молоді з дуже благополучних сімей. Тут їх приваблює саме процес планування та виконання терактів, який пов'язаний з ризиком.

- **«Товариські» причини,** що базуються на емоційній прихильності, пов'язаної з помстою за шкоду, заподіяну товаришам по боротьбі, одновітцям, одноплемінникам або родичам, та навіть участь в

терорі «за традицією», коли ним займався хтось із друзів, родичів, одноплемінників або одновірців.

- **Самореалізація.** Подібна схема самореалізації, як правило, свідчить про психологічну деструкцію особистості, тому що індивід не бачить інших способів впливу на світ окрім насильства.

Слід зауважити, що часто терористами керує не один, а кілька мотивів одночасно. Наприклад, терор як нова і цікава сфера діяльності з «удосконалення» світу навколо може приносити реальні фінансові дивіденди.

Розповідаючи про чеченську кампанію у своїй книзі «Моя війна. Чеченський дневник окопного генерала» Геннадій Трошев пише про найманців з числа українських націоналістів, які, незважаючи на фінансову складову в своїй діяльності, билися самовіддано. Ще одним прикладом може слугувати Емір ібн аль-Хаттаб: «... Більше десяти років, сильно кульгаючи при ходьбі, Хаттаб подорожував по світу з автоматом наперевіс. Йому було однаково, з ким воювати. Головне – під чорними прапорами джихаду. В Афганістані йорданець бився проти радянських військ, в Іраку – проти натівців. ... Хаттаб був дуже релігійний. Щоправда, це не завадило йому займатися забороненою ісламом торгівлею наркотиками ...» [6, с. 257, 258]. Враховуючи ці особливості в сфері мотивації, як нам здається, протидіючи терористам, слід відштовхуватися від провідного мотиву, і, спираючись на це, вибудовувати подальші дії. Перейдемо до опису особистості терориста. Особистість злочинця вивчається не тільки психологами і соціологами, а й юристами. Злочинець за визначенням – це людина, яка вчинила суспільно небезпечну дію, заборонену законом під загрозою притягнення до кримінальної відповідальності. Особистість такої людини є відображенням її соціальної сутності, складного комплексу властивостей, зв'язків і відносин, його духовного світу, пов'язаними воєдино з його психологічними особливостями та соціальними умовами, які могли підштовхнути індивіда до здійснення злочину.

Ю. Г. Каспирович у статті «Психологічні особливості осіб, які скоюють терористичні акти», пише про такі психологічні моделі особистості терориста:

1. Психопат-фанатик. Тут індивід керується своїми особистими переконаннями в галузі релігії, політики і т.д., його сфера свідомості вкрай звужена, і він здатний на будь-які вчинки, будучи переконаним, що його дії корисні для суспільства.

2. Фрустрована людина. Дана модель особистості терориста базується на біхевіористській теорії фрустрації – агресивності. Тут приводом для терориста почати діяти може служити почуття розчарованості, пов'язане з неможливістю досягти поставлені життєві цілі.

3. Людина з ущербної сім'ї. Тут причиною агресії може стати неблагополучна сім'я, в якій батьки жорстоко поведуться з дітьми, відсутні гармонійні відносини між батьками і дітьми тощо [7].

На наш погляд, даний перелік не є вичерпним, тому що не можна стверджувати, що терористи це апріорі психічно ущербні або невірноважені особистості. У терористичному середовищі чимало цілком адекватних, розсудливих, але переконаних у своїй правоті індивідів. Наведені психологічні моделі радше властиві терористам-одинакам, які через девіантну поведінку самореалізують себе. Хоча, на основі аналізу літератури, яка стосується діяльності терористів, можна зробити висновки, що переважна більшість терористів - це акцентуовані особистості. Ця акцентуація варіюється від акцентуації характеру до важкої психопатії. Як правило, таким людям властиве негативне сприйняття навколишнього світу, імпульсивність вчинків, гіперактивність, часто безвідповідальність, тому вони нерідко кидають навчання, роботу, соціалізація таких суб'єктів значно ускладнена. «Типовий сучасний терорист вважає, що суспільство «нав'язує» йому нормативні цілі та нормативні засоби їх досягнення, але не забезпечує доступу ні до цілей, ні до засобів, і тому воно винне» [3]. Найчастіше дана позиція є виправданням насильства, вживаного терористом стосовно навколишнього світу, насильство, на думку терориста, є легітимізованим через позицію «всі навколо винні в тому, що я опинився в такому становищі». Слепа впевненість у своїй правоті, посилена образою на «несправедливий» світ навколо, як правило, зводить нанівець будь-які спроби переговорів з терористами з боку влади. Тут слід зробити зауваження, що якщо йдеться про терористів, які переслідують меркантильні інтереси, то можливість з ними якимось чином домовитися існує, що може, перш за все, зберегти більше людських життів. Яскравим прикладом такої ситуації може слугувати захоплення в заручники автобуса з 30 школярами і вчителькою в м. Орджонікідзе 1 грудня 1989 року, коли всіх дітей, яких було взято у заручники, звільнили після того, як терористам на їх вимогу передали амуніцію і 2 мільйони доларів США.

Значно складніше з тими індивідами, які вдаються до насильства шляхом тероризму з метою перебудови світу, так званими «ідейними» терористами. Сюди можна зарахувати й «народовольців» в Росії і борців з неадекватним Заходом в наші дні, хоча у перших метою була побудова світу рівних між собою людей, а у других – боротьба проти наступу західного способу життя і західних цінностей. Об'єднує їх фанатизм і переконаність у своїй правоті. Леонід Ашкіназі пише: «Надамо слово Б. Савінкову ... Член бойової організації повинен бути людиною, що володіє безмежною відданістю справі організації, яка доходить до готовності пожертвувати своїм життям в кожен дану хвилину. Він повинен бути людиною витриманою, дисциплінованою та конспіративною. Він повинен дати зобов'язання безумовно коритися

постановам загальних зборів розпорядної комісії ...". Відразу ж наводяться вимоги, що висуваються до членів ХАМАС (Harakat al-Muqawama al-Islamiya) Ісламський рух опору; Палестина) "Воїн Аллаха і борець з невірними зобов'язаний безмежно вірити в нашу майбутню справу, боротьбу за істинну віру і визволення нашої землі; він готовий стати шахідом і в будь-яку хвилину віддати своє життя заради перемоги. Слухняність у ставленні до старших – святий обов'язок воїна Аллаха. Таємниця організації, підпорядкування її рішенням, дисципліна - святі обов'язки воїна Аллаха ..." [4].

В обох, наведених вище цитатах, простежується наявність низки основних вимог до члена організації, а саме: відданість справі, товаришам, готовність до самопожертви, і, що дуже важливо – деперсоніфікація, тобто відсутність у члена організації своєї особистої думки, і повне підпорядкування керівництву. Не дивно, що члени бойового крила народовольців виконували бойові завдання з високо піднятою головою, при цьому, ігноруючи страх розлучитися із власним життям. Ось, що пише Віра Фігнер – російська революціонерка, народниця, член Виконавчого комітету "Народної волі": «Якщо береш чуже життя – віддавай і своє легко і вільно ...Ми про цінність життя не думали, ніколи не говорили про неї, а йшли віддавати його, або завжди були готові віддати» [8, с. 13].

Незважаючи на видиму подібність в висунутих вимогах до членів терористичних організацій минулого і сьогодення, між ними існує фундаментальна відмінність, а саме – терор сьогодні – це, перш за все, жага наживи. Не секрет, що ХАМАС в даний час переслідує економічні інтереси, а ідеологія - радше архаїзм, «красива вивіска», ніж реальність. Телевізійні репортажі із заблокованого сектора Гази є тому підтвердженням. Наприклад, в кав'ярнях і ресторанах даного регіону в меню можна зустріти широкий набір страв, а на вулицях побачити недешеві авто. Все це, починаючи з продуктів харчування і товарів першої необхідності, закінчуючи дорогими автомобілями, переправляється підземними тунелями, які будуються та контролюються ХАМАС.

Коли йдеться про Афганістан, то тут рух Талібан контролює виробництво та розповсюдження наркотичних засобів. Загальновідомим є той факт, що після виводу обмеженого військового контингенту СРСР з Афганістану в 1989 р., виробництво опіумного маку різко зросло, а після початку «антитерористичної» операції США в цій країні частка афганського опію на світовому наркоринку не тільки не зменшилася, але й зросла, за різними оцінками, від 75% до 80%. Особливої уваги заслуговує й до недавнього часу «терорист № 1» Усама Бін Ладен. Про його життя і діяльність ходять безліч правдивої й вигаданої інформації, проте відомо, що спочатку співпрацював з США, борючись з військами СРСР в Афганістані. Потім США його звинуватили в підготовці і проведенні терористичних актів у Нью-Йорку і Вашингтоні 11 вересня 2001, що не

завадило членам його сім'ї безперешкодно покинути США. В даний час його місцезнаходження невідоме (десь в районі афгано-пакистанського кордону), але відомо, що його діяльність фінансується саудівськими покровителями та іншими спонсорами. Говорячи про причини початку війни в Чеченській республіці РФ, можна вказати на грубі прорахунки у внутрішній політиці Росії на початку 90-их років, але ряд фактів свідчить і про те, що не менш важливими причинами були економічні та геополітичні інтереси певних кіл як в Росії, так і за її межами. Підтвердженням цього може бути саме проведення першої Чеченської кампанії 1994 – 1996 рр. У ЗМІ раз по раз спливає інформація про зв'язки чеченських терористів з чеченськими і нечеченськими бізнес-групами в Росії, та з представниками системи державного управління в Москві. Діяльність міжнародних терористичних організацій (МТВ) зараз все більше й більше набуває рис діяльності транснаціональних корпорацій (ТНК). Як було відмічено в книзі «Мировая политика: теория, методология, прикладной анализ» за 2005 р. [9], міжнародні терористичні організації (МТО) реорганізуються в мережеві структури з ідеологічним центром і масою осередків, розташованих по всьому світу, що робить їх практично невразливими. Крім цього, фінансування даних МТО добре налагоджено завдяки міжнародним фінансовим потокам, які деколи неможливо відстежити. Отже, побудова мережевих наднаціональних структур з ефективним управлінням і постійним фінансуванням, є наслідком глобалізаційних процесів, а точніше їх зворотним боком, боротися з чим вкрай важко. Так званий бізнес-тероризм, який виник останнім часом, набув значного поширення, що, відповідно, вимагає вироблення нових підходів в антитерористичній діяльності.

Спираючись на згадану на початку тексту типологію мотивів, що призводять до терористичної діяльності за Л. Ашкіназі, ми пропонуємо особистісну типологію терористів:

1. Меркантильний.
2. Меркантильно-ідейний.
3. Ідейний.

На наш погляд, такі типи терористів найбільшою мірою представлені у терористичному середовищі на даний час.

Враховуючи факт, що терористичні організації набувають рис транснаціональних корпорацій, з суттєвими застереженнями ми можемо зробити умовний розподіл типів мотивації терористів в їхньому ієрархізованому середовищі: меркантильні – верхівка терористичних мережевих структур, яка мислить локально, але діє глобально; меркантильно-ідейні – керівництво на місцях; ідейні – виконавці, які безпосередньо скоюють терористичний акт.

Література

- 1. Васильев. Л. В.** Психология терроризма // <http://psyfactor.org/lib/terror16.htm>
- 2. Трошев Г.** Моя война. Чеченский дневник окопного генерала. // <http://militera.lib.ru/memo/russian/troshev/index.html>
- 3. <http://mirsensa.org.ua/content/view/49/29/>.**
- 4. Ашкинази Л.** Психология террориста// http://www.jig.ru/meadle_east/232.html
- 5. Mehr-Religiositaet-mehr-Gewaltbereitschaft.** <http://www.welt.de/politik/deutschland/article7929697/Mehr-Religiositaet-mehr-Gewaltbereitschaft.html>
- 6. Трошев Г.** Чеченский излом: Дневники и воспоминания. – М. : Время, 2008. – 416с.
- 7. Каспирович Ю. Г.** Психологические особенности лиц, совершающих террористические акты. http://talks.guns.ru/forum_light_message/126/351426-m8243693.html
- 8. Будницкий О. В.** Терроризм глазами историка. Идеология терроризма // Вопросы философии. – 2004. – № 5. – С 3 – 19.
- 9. Мировая политика: теория, методология, прикладной анализ** // http://www.obraforum.ru/Mirovaja_politika/chapter10.htm.

Рознатовський І. В. Особистість терориста: мотиви до дії, психологічні та соціальні особливості

У запропонованій статті надається типологія особистості терориста, заснована на мотивах, що спонукають індивідів до терористичної діяльності, з урахуванням психологічних особливостей.

Ключові слова: особистість терориста, психологія терориста, терористичні мережі, мотивація терориста.

Рознатовский И. В. Личность террориста: мотивы к действию, психологические и социальные особенности

В предложенной статье приводится типология личности террориста, основанная на мотивах, которые побуждают индивидов к террористической деятельности, с учетом психологических особенностей личности террориста.

Ключевые слова: личность террориста, психология террориста, террористические сети, мотивация террориста.

Roznatovsky I. V. Terrorists' personality – motivation, psychological and social peculiarities

In the given article there presented a typology of terrorist's personality, based upon the motives, those impelling individuals towards terrorist attack, taking into account psychological peculiarities of terrorist personality.

Keywords: terrorist's personality, psychology of terrorist, terrorist network, motivation of terrorist.